

Újabb tapasztalatok az általános iskolai pályaválasztási felelősök munkájában

A pályaválasztási felelősök munkája azt bizonyítja, hogy e tevékenység jelentőségét a tanárok érzik, értik. Elsősorban módszertani segítséget igényelnek. Ugyanakkor általánosan jellemző, hogy *nem tájékozottak kellőképpen a vonatkozó irodalomban*. Főleg az Országos Pályaválasztási Intézet (OPTI) kiadványokra érvényes ez a hátrányos helyzet, régebbiekre és újabb kiadásúakra egyaránt. A pályaválasztási előkészítésben az írásos információt, segédanyagot uralkodóan a pályaismertetések jelentik, valamint a megyei pályaválasztási tanácsadó intézetek útmutatói. Jó, hogy vannak, készülnek pályaismertetések, bár sokszor nem felelnek meg az „ember – pálya-adekváció” modern szemléletének, nem tárják fel, hogy az ismeretett pályára a követelményekkel összefüggésben, milyen lehetőségeket biztosít az ember számára – az anyagiakon túl! Egy-egy iskolában teljesen esetleges összetételben gyűlnek, halmozódnak fel ezek a pályaismertetések, hozzáértő rendszerezés nélkül sokszor használhatatlan és használatlan információ-tengerré duzzadnak.

További, s talán az általános iskolai pályapedagógiai munka egyik legnagyobb problémája – meglátásom szerint – hogy *a pedagógusok nem érzik kellőképpen, vagy nem fogadják el a szülőkkel való együttműködés fontosságát*.

Időszerű téma az iskola és a család együttműködése *általában*, a tanulók nevelésének minden területén. Súlyát elvileg elismerik, az együttműködés formái kiforrottak. Ugyanakkor sok olyan nevelési feladatot kell megvalósítania az iskolának, melyben kevésbé, vagy egyáltalán nem számíthat sok szülő segítő, megértő együttműködésére, sőt helyettesítenie, pótolnia kell(ene) sok esetben a szülőt, helyettük vagy ellenükben igyekeznék kialakítani sok gyermekben a társadalmilag értékes értékorientációkat.

A pályaválasztásra való felkészítés munkájában azonban nélkülözhetetlen a szülőkkel való folyamatos együttműködés. Ez elvben elfogadott, gyakorlatban nem kellően érvényesülő tény.

1982 novemberében a Szabolcs-Szatmár megyei Pályaválasztási Tanácsadó Intézetnek az általános iskolai pályaválasztási felelősök részére járasonként szervezett továbbképzésén kérdőívek kitöltésével és csoportos beszélgetéssel igyekeztem feltárni a szóbanforgó kérdésben a pedagógusok véleményét. 146 értékelhető kérdőívől három válaszcsoportot emeltem ki.

Egyik kérdés: „Mit tart legfontosabbnak a pedagógus pályairányító munkájában?”

Kértem, hogy a válaszlehetőségként adott 11 tényezőt rangsorolják, illetve ha szükségesnek látják, egészítsék ki. Jelentős eltérések nélkül (járasonként, városonként) az összesítés alapján a *szülőkkel való kapcsolattartás a 7. helyen szerepel*.

Önmagában ez természetesen még nem sokat bizonyít, de ha összevetjük a másik kérdésre adott válaszokkal – „Ön szerint a tanulók pályairányításában kinek (minck) van a legnagyobb szerepe?” – melyben 8 adott, illetve tetszés szerint kitöltött számú tényezőt kellett a pedagógusoknak rangsorolniuk – *a szülők kerültek az első helyre*. Ezt a véleményt erősítik a pályairányító munkájuk akadályaira vonatkozó válaszaik, melyekben szintén *első helyen szerepelnek a szülőkkel való együttműködés nehézségei*. Ha a szülőkkel való együttműködés nehézségeinek vagy

éppen lehetetlenségének konkrét eseteit nézzük, majd mindegyikben felismerhetjük a pedagógus munkájának hiányosságait, azt a helytelen szemléletet, hogy az iskolában igyekeznek a tanulókat irányítani, segíteni a pályaválasztásban, de annak tudatában, hogy bármit csinálhatnak, a pályaválasztásban a szülők döntenek. A szülők, akiknek gyakran irreális elképzeléseik vannak gyermekeik helytelenül értékelt képességei, tulajdonságai alapján, rendkívül szűkkörű a pályaismeretük, a divatszakmák, a jó és biztos anyagi lehetőségek vonzzák őket.

A pedagógusok munkájának nagy hiányossága, hogy nem ismerik fel, ha a szülők döntenek, akkor össze kell velük fogni, segíteni kell nekik, hogy kellő körültekintéssel, a lehetőségek minél teljesebb ismeretében tervezzék meg gyermekük életét, válasszanak együtt foglalkozást, pályát számukra.

Igaz, hogy lehetőleg el kell érniük az általános iskola befejezéséig, hogy a tanulók a kellő szintű pályaismeret és a pályaismerettel összehangolt önismeret alapján önálló döntésként éljék át a pályaválasztást (a többségnek döntenie kell), *de a pályaválasztásukban a szülő és a pedagógus a felelős!* A pedagógus kettős felelőssége, hogy miközben a tanulók pályaválasztási érettségét igyekszik kibontakoztatni, minden szakmai segítséget meg kell adnia a pályaválasztás előtt álló tanulóknak családjának, a helyes közös döntés érdekében.

Örömmel fedeztem fel hasonló gondolatot Nagy Lászlónak a tanulók pályaválasztásáról 1924-ben írott tanulmányában: „Különösen számba kell venni, hogy a gyermek ekkor már az öntudatosság magasabb fokán áll, alkalmas az önmegfigyelésre, önszemléletre, a belső motívumok keresésére, bizonyos fokú lélektani gondolkodásra. Mindebből a pályaválasztásra nézve azt a következtetést vonhatjuk le, hogy 14–15 éves korban már komolyan beszélhetünk a gyermek jövőjéről, s a pályaválasztás kérdésének megoldásába magát a gyermeket is bele kell vonnunk, azonban a döntés magát a szülőt és pedagógust illeti meg.” (A pályaválasztás. Tanulmányok, Bp. 1924. Szerkesztette: Nagy László. Kiadja: Magyar Gyermek-tanulmányi Társaság.)

Még egy összefüggésben vizsgáljuk meg a szülők szerepének felismerését a gyermekek pályaválasztásában: a vonatkozó témájú kiadványokban. A pályaválasztással kapcsolatos legkülönbözőbb származású és témájú kiadványokat tanulmányozva megállapítható, hogy nem szerepel súlyának, jelentőségének megfelelő arányban ez a téma. (Nem véletlen a pedagógusok rangsorolásában a 7. hely.)

Harmadik témaköröm az önismerethez kapcsolódik, pontosabban: *a tanulók képességeinek helyes megismeréséhez és megismertetéséhez.*

Sokszor hangoztatott megállapítás, hogy napjainkban az általános iskolában elsősorban és döntően az intellektuális, értelmi képességek területén elért teljesítményei alapján értékeli a tanuló, illetve foglal el a kedvezőbb vagy kedvezőtlenebb helyet az osztály vagy iskola hivatalos rangsorában.

Nem kívánom most azt bizonygatni, hogy a képességek önmagukban érték-közömbösek, bármilyen magas szintűek is, értékük attól függ, milyen célok érdekében, milyen tevékenységben működnek. Vagyis az ember értékét alapvetően az érdeklődése, értékorientációja, tehát irányultsága határozza meg. Mindez jellem-tulajdonságaiban – akarati és viszonytulajdonságokban – jelenik meg, társas- és tárgyi tevékenysége folyamatában.

Maradjunk a képességek körében. Az értelmi képességek mellett nem fordítanak kellő figyelmet az általános iskolában az alkalmasságok másik két csoportjára, a kommunikációs és a tárgyi tevékenységben szerveződő képességekre.

A pályaválasztás szempontjából különösen nagy gond a tárgyi tevékenységben, a cselekvésben szerveződő képességek – erő, gyorsaság, ügyesség, állóképesség –

nem megfelelő értékelése. Kezdődik ez a gond a készsége tárgyak „becsületé”-vel az iskolában és a családban egyaránt. Folytatódik azzal, hogy az iskolában a tanítási órák kevesebb alkalom adódik a mozgásos képességek működtetésére, s bár az úttörő mozgalom keretében szervezett, tárgyi tevékenységekre épülő szakkörök tag teret nyitnak a kibontakozásra, a fejlődésre, de az itt elért eredmények ritkán épülnek be a tanulók iskolai teljesítményének általános értékelésébe. Egyszerűen gyakran nem ismerik, nem szereznek róla tudomást a tanárok, az osztályfőnök, osztálytársak, mint pl. az otthon folytatott többi tevékenységekről sem. Így ezek a teljesítmények nem épülnek be a tanulókról kialakított képbe, következésképpen a tanulók önértékelésébe sem.

Az üzemi szakkörben (vagy több iskolai szakkörben) adott nagy lehetőség, hogy a kialakulatlan érdeklődésű, az iskolai munkában közömbös, otthonról semmilyen indíttatást, pozitív munkaélményt nem kapó, de pályaválasztásra kényszerülő tanulók számára ismerkedést biztosít bizonyos anyagokkal, munkaeszközökkel, munkafolyamatokkal, munkamódokkal, munkakapcsolatokkal, melyekben átélheti, hogy vonzza vagy taszítja valami, tud lelkesedni valamiért, vagy közömbösen hagyja, átéli valamiben az alkotás örömét vagy a kioldást az anyaggal.

Az üzemekben – az utánpótlást biztosítandó, tehát gazdasági megfontolásból szervezett és működtetett szakkörökben – sok gyerek érdeklődő, kitartó, pontos munkára képes, lelkes, kiegyensúlyozott lesz. Ha viszont nincs megfelelő visszajelzés az iskolába, nincs folyamatos kapcsolat a szakkörvezető szakoktató és a pedagógusok között, ha nem biztosítják, hogy a szakkörökben szépen, eredményesen dolgozó gyermekek munkáját az osztálytársak, a tanárok – akik eddig főleg csak elmarasztalhatták – sőt a szülők is megismerjék, akkor nem segíti az üzemi szakkörökben jól dolgozó gyerekek reális önismeretének kibontakozását, megerősödését. Sok üzemi szakkör pedagógiai-pszichológiai értéke így tulajdonképpen elsikkad, s még jó eredmények esetén is ritkán kötődnek a gyerekek a szakkörben megismert szakmához. Az üzemi szakkörök fentiekben rejlő nagy lehetőségének kihasználása komoly többletmunkát ró a pedagógusokra, de ezt az üzemi pályaválasztási felelős nem oldhatja meg.

A munkaélmények nélkülözhetetlen szerepét bizonyítják azok a tanulók, akik olyan szakmát választanak, melyet tulajdonképpen jobban vagy kevésbé jól, de ismernek otthonról a család vagy az ismerősök köréből, sőt nemcsak elméletben, de bizonyos gyakorlati jártasságok fokán is. Ők azok, akik biztosan érettek a pályaválasztásra, nagy valószínűséggel biztosított szakmai képzésük sikere, majd a sikeres beilleszkedés és a beválás. Az osztályfőnöknek, pályaválasztási felelősnek ilyen esetekben jóval kevesebb a feladata a pályaválasztásra való felkészítés tekintetében.

Minden osztályban vannak – sokszor nem is kevesen – olyan tanulók, akik még sokszor a 8. osztály elején is tanácstalanok (a szülőkkel egyetemben), s mivel gyenge a tanulmányi eredményük, szakmát kell választaniuk, melyek többségében követelmény a különböző mozgásos képességek magas szintje. Ha még azt is végiggondoljuk, hogy nem tudjuk biztosítani sok ilyen tanácstalan tanulónak a különböző üzemi szakkörökbe járást – a szakköri tagságnak sokszor akadálya is lehet a rossz tanulmányi eredmény – vajon milyen kiinduló pontot talál a pedagógus a pályaválasztásban való segítségre?

Természetesnek tűnik a főleg mozgásos képességekre épülő testnevelés, rajz és gyakorlati tantárgyakban elért teljesítményekről tájékozódni, illetve fenti tantárgyakat tanító kollégákkal közösen feltérképezni az adott tanulók mozgásos jellemzőit – erősségeit, hiányosságait – majd ezek ismeretében körülnézni az ajánlott szakmák között, s felhívni rá a gyerek és a szülők figyelmét.

Ezt az elméleti problémafelvetésemet megkísérleltem ellenőrizni a gyakorlatban. Egy általános iskolában a 8. osztályos tanulók közül kiválasztottunk 10 tanulót, akik szakmunkásképzőbe jelentkeztek továbbtanulásra. Különböző módszerekkel, eljárásokkal igyekeztünk feltárni, milyen szerepe volt ezen tanulók pályaválasztásában motorikus képességeik szintjének, a jelzett 10 tanuló mennyire ismeri választott szakmája mozgásos jellemzőit, illetve saját mozgásjellemeit, továbbá tanáraiknak (osztályfőnök, gyakorlati, rajz és testnevelés szakos) milyen ismeretei, véleménye van a kiválasztott 10 szakma, illetve 10 tanuló mozgásos jellemzőiről. A gyerekek által választott 10 szakma foglalkozási profilja alapján (Mi lehet? Mi legyen? Pályaválasztási tájékoztató a középfokú szakképzésről. Országos Pályaválasztási Tanácsadó Intézet, Bp. 1979.) összeállítottuk a mozgásosság jellemzőit a munka szempontjából pl. mozgástér, mozgásfinomság, mozgásforma, kézhasználat stb., illetve az egyén mozgásossága szempontjából: kiegyensúlyozott, kiegyensúlyozatlan, nagyvonalú, gondos, gyakorlékony stb.

Az összeállított tulajdonságlista alapján véleményt kértünk (a megfelelő tulajdonság aláhúzásával) külön-külön a testnevelő, gyakorlati és a rajz-szakos tanártól a 10 szakma mozgásos jellemzőiről, illetve a 10 tanulóról. A kiválasztott gyerekek a választott szakmájukat, illetve saját mozgásképeségeiket jellemezték a fenti módon.

Első próbálkozásunk eredménye szerint a divatos szakmákra vonatkozó mozgásos jellemzőket jól ismerik a tanulók és a tanárok egyaránt. (pl. autó-motorszerelő). A kevésbé ismert szakmák esetében komoly tévedések voltak (pl. cukrász).

A jelzett szakos tanárok jól ismerik, jól ítélik meg a tanulók mozgásképeségeit (összehasonlítottuk többféle műszeres vizsgálat eredményével), ugyanakkor általános jellemző az is, hogy a tanulók túlbecsülik saját mozgásképeségeiket, tehát nem megfelelő ezen a pályaválasztásuk szempontjából fontos területen az önismeretük.

S végül ennek a vizsgálódásnak során nagyon figyelmeztető és megszívlelendő volt két tanuló esete. A kiválasztott 10 tanuló közül e kettő mozgásosságát jellemezték egyöntetűen úgy a tanárok, hogy azok a választott pályán az alkalmasságot nagyon bizonytalanná tették: a szakács esetében a fáradékonyságot és a pontatlanságot, a villanyszerelő esetében a pontatlanságot. A vizsgálatot követő egy év múlva ismét felkerestük kiválasztott tanulóinkat. A továbbtanuló 9 diák közül a közművelődési tárgyakból valamennyien rosszabb eredményt értek el, mégis 7 tanuló meg van elégedve önmagával, választott szakmájával. A szakács és a villanyszerelő tanuló úgy nyilatkozott, hogy ha még egyszer választhatna, más pályára menne. Egy csepp a tengerben: két tanuló rosszul választott pályát! Nem megmászható, de talán elkerülhető lett volna, ha a szaktanárok is figyelemmel kísérik 8. osztályos tanulóik pályaválasztását, ha az osztályfőnök véleményüket kéri, ha kissé tájékozottabbak néhány kevésbé ismert pálya követelményeiről, s általában tanítványaiknak nem tantárgyakat tanítanak csupán, hanem eközben és ezáltal életpályára készítik fel őket. A tanulók pályaválasztásra való felkészítése az általános iskolai oktató-nevelő munka szerves része. „A pályaválasztásra való felkészítést már az általános iskola alsó tagozatában meg kell kezdeni és az 5. osztálytól tervszerű és folyamatos pedagógiai munkává kell fejleszteni.” (1029/1971. sz. kormányhatározat.)

Összegezve a tanulók önismeretének kérdését: a reális önismeret kialakításához – különösen a szakmát választó tanulók esetében – szükséges az osztályfőnöknek tájékozódnia a tanuló szakköri tevékenységeiről, a hobbijairól, általában az otthoni tevékenységeiről. Kiemelten kell kezelni a testnevelés, gyakorlati és rajz-szakos tanárok véleményét, és mindezek alapján a tanulóban tudatosítani kell, hogy rossz

tanulmányi eredményén belül milyen mozgásos jellemzői vannak, melyek bizonyos pályákon jó, sőt kiváló teljesítmény elérését biztosíthatják.

Ezt a magasszintű teljesítményt sok falusi iskolás gyerek egyébként napról napra produkálja otthon, felnőtt módra végez felelősségteljes nehéz fizikai munkát, míg az iskolában gyengén teljesít. A pedagógusoktól függ, hogy az otthon végzett munkát az iskolában is értéként ismerjék el – mint ahogy az is – a tanulók értékelésének szerves része legyen, épüljön be énképükbe. Mint legmagasabb szintű teljesítményük, az elismert otthoni tevékenység befolyásolhatja, adott esetben emelheti igény szintjüket, ambícióikat az iskolai munkában is.

A Szabolcs-Szatmár megyei általános iskolai pályaválasztási felelősök munkájának tapasztalatai azt bizonyítják, hogy a pályapedagógiai tevékenységben az adott formák, keretek, kapcsolatok, módszerek *tudatosabb, célratörőbb felhasználásával* az eddiginél sokkal többet segíthetünk a pályaválasztó tanulóknak az iskolában.